

جمع آوری و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر جندق

نصرا... قاسمی دهکردی^{الف*}، مصطفی نوروزی^ب، علی صفایی عزیز^{الف}

^{الف} گروه فارماکونوزی، دانشکده‌ی داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

^ب مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی اصفهان، اصفهان

چکیده

کاربرد طب سنتی و داروهای گیاهی توجه بسیاری از صاحب نظران دنیا را به خود جلب نموده است. مصرف داروهای گیاهی به منظور مراقبت‌های بهداشتی اولیه نه تنها در کشورهای در حال توسعه بلکه در کشورهایی که کاربرد داروهای شیمیایی در آنها رایج می‌باشد، افزایش یافته است.

امروزه طب سنتی و اتنوبوتانی دو مقوله‌ی مورد توجه در بسیاری از کشورها می‌باشند. مطالعات اتنوبوتانی منجر به مستند شدن تعداد محدودی از گیاهان مفید به طور عمده، گیاهان دارویی، سمی یا مورد استفاده در غذا می‌گردد. در این مطالعات، هدف این است که روش‌های تهیه‌ی فرآورده‌هایی که توسط مردم استفاده می‌شوند، بهبود پیدا کند؛ لکن لازمی این کار آن است که اطلاعاتی در مورد ترکیبات فعال این گیاهان، نقش این ترکیبات در آثار بیولوژیک گیاه (برای مثال آثار آنتاگونیستی یا سینرژیستی) و آثار سمی گیاه یا ترکیبات فعال آن موجود باشد.

کشور ما به علت وجود پستی بلندی‌های متفاوت در نقاط گوناگون کشور، اکوسیستم‌های مختلف و پوشش‌های گیاهی متفاوتی را در خود پرورش داده است. با توجه به نیاز روز افزون دنیای امروز به داروهای جدید گیاهی و با توجه به صنعتی شدن این بخش، به نظر می‌رسد شناسایی و برنامه‌ریزی جهت استفاده بهینه از منابع گیاهی کشورمان امری ضروری باشد. در این تحقیق جمع آوری و شناسایی گیاهان برخی از مناطق شهر جندق مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا طی سال‌های ۸۸ و ۸۹ گیاهان مختلف موجود در این منطقه جمع آوری گردید و تمامی آن‌ها مورد شناسایی سیستماتیک قرار گرفت. همچنین مصارف سنتی و محلی گیاهان جمع آوری شده از طریق مصاحبه‌ی حضوری با افراد بومی مورد پرسش قرار گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد که اغلب گیاهان منطقه، دارویی و با ارزش می‌باشند.

واژگان کلیدی: جمع آوری، مصارف سنتی، جندق، گیاهان دارویی.

تاریخ دریافت:
آبان ۹۰
تاریخ پذیرش:

مقدمه:

بیماری‌ها در کشور ما و بسیاری از کشورهای جهان بر مبنای آن بوده است (۱).

در طب سنتی ایران، علم طب به دو شاخه‌ی نظری و عملی تقسیم می‌شود. در طب نظری، طبیب با مواردی از جمله مزاج‌ها، خلط‌ها، نیروهای بدن، بیماری‌ها و عوارض آن‌ها آشنا می‌شود. در طب عملی

اهمیت و سابقه‌ی گیاهان دارویی:

طب سنتی ایران میراث گران‌بهایی از پزشکی قدیم ایران است که به صورت جزوه‌ها، رساله‌ها، کتاب‌ها و دایرة‌المعارف‌هایی تدوین گشته است و حاوی یک سلسله اصول علمی و عملی پزشکی می‌باشد که طی قرون و اعصار، مدار تشخیص و درمان

چگونگی به کار بستن دستورالعمل‌ها و اطلاعات طبی آموخته می‌شود که این مورد خود دو حوزه را شامل می‌شود و دو هدف را دنبال می‌نماید:

۱- "دستور حفظ الصحة"، یعنی این که چگونه بدن را در حالت سلامت نگاه داریم و اجازه ندهیم خللی در سلامت و تندرستی فرد ایجاد شود.

۲- "دستورچاره سازی"، یعنی درمان و علاج بیماری‌ها (۲).

طب سنتی ایران، رابطه‌ای مستقیم با نحوه‌ی تغذیه‌ی ایرانیان داشته و با استفاده از تجربه‌ی حاصل از دوران‌های طولانی و با وجود امکانات کشاورزی این آب و خاک و شرایط اقلیمی آن، برنامه‌ای از نحوه‌ی تغذیه‌ی ایرانیان به وجود آورده است و با دستوراتی که از اسلام در رابطه با غذا گرفته شده، آمیخته شده است و همین‌طور در امر نظافت و پاره‌ای از آداب زندگی اثر مستقیم بهداشتی و پزشکی دارد. کتب دینی در زمینه‌ی طب سنتی دارای سهمی مؤثر و اساسی می‌باشند، در کتبی مانند "طب النبوی" و "طب الاثمه" در ایران باستان پیوندی میان دستوره‌ای بهداشتی و پزشکی با تعالیم دینی وجود داشته است (۳).

تمام فرهنگ‌ها تاریخچه‌ای طولانی از طب سنتی که شامل استفاده‌ی از گیاهان است را دارند. حتی در زمان‌های قدیم نیز ملل مختلف به صورت علمی اطلاعاتی مربوط به گیاهان را جمع‌آوری و فارماکوپه‌ی گیاهی تدوین می‌نمودند. در حقیقت تا قرن بیستم بیشتر فارماکوپه‌های علمی پزشکی از همین فرهنگ‌های گیاهی ملل مختلف استخراج شده بود (۴).

موضوع مورد بحث دیگر در این زمینه، مقوله‌ی اتنوبوتانی (Ethnobotany) و اتنوفارماکولوژی (Ethnopharmacology) است که زمینه‌های جالبی برای تحقیق در رابطه با دانش تجربی مردم بومی و پیوند آن‌ها با داروهای مورد استفاده،

آثار درمانی و یا آثار سمی قابل توجه این درمان‌ها فراهم می‌آورند. اتنوبوتانی مطالعه‌ی ارتباط بین انسان و گیاهان با همه‌ی پیچیدگی‌های آن بر اساس مشاهدات جزئی و مطالعه‌ی استفاده اجتماعی یک گیاه است و همه‌ی جنبه‌های اعتقادی و فرهنگی مصرف گیاه را در بردارد.

علم اتنوفارماکولوژی سابقه‌ی کمی در زمینه‌های تحقیقاتی مربوطه دارد. اصطلاح اتنوفارماکولوژی در سال ۱۹۶۷ در عنوان کتاب Hallucinogens مطرح شد. اتنوفارماکولوژی، در این جا به مفهوم جستجوی علمی و جامعه‌نگر مواد بیولوژیکی فعال می‌باشد که بصورت سنتی توسط انسان استفاده می‌شود.

نقش اتنوبوتانیست‌ها در تحقیقات داروهای جدید، تا نیمه‌ی دوم قرن بیستم که عوامل دیگری بیشتر مورد توجه قرار گرفتند، بسیار مهم بود. اخیراً نیز مطالعه‌ی اتنوبوتانی گیاهان، اهمیت زیادی در جامعه‌ی علمی پیدا نموده است. استفاده‌ی غربی‌ها از این اطلاعات با پوشیدگی بیشتری همراه بوده است و این حفظ و رعایت خود باعث ایجاد رقابت شده است و حقوق ملی و بومی این منابع توسط محققین آکادمیک و صنعتی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. همزمان نیاز به انجام تحقیقات درباره‌ی گیاهانی که در طب محلی و بومی مورد استفاده قرار می‌گیرند بیش از پیش رو به افزایش است. دستیابی عمومی به نتایج محققین برای گسترش و به روز نمودن داروهای سنتی و بومی و دیگر سیستم‌های داروسازی لازم و ضروری است (۴، ۵).

برخی نظام‌های طبی سنتی از قبیل طب چینی، طب آیورودایی (طب مقدس هند) و نیز طب کامپو هنوز هم کاملاً معتبر می‌باشند. در پاره‌ای دیگر از نظام‌های طب سنتی، فرمولاسیون داروها به شدت توسط کاهنان و در مانگران محلی مخفی نگاه داشته شده و تنها به برخی از شاگردان خاص آموخته

می‌شود (۵).

استفاده از گیاهان دارویی به قدمت عمر انسان است چون امراض با پیدایش بشر متولد شده‌اند و اسناد چند هزار ساله موجود در تاریخ طب و داروسازی حاوی تجربیات و اطلاعات ارزشمند گیاه درمانی می‌باشد (۶).

گیاه درمانی (Phytotherapy) شامل درمان بیدماری‌های مختلف جسمی و روحی بوسیله گیاهان می‌باشد. طب گیاهی، قدیمی‌ترین شکل درمان است که از سوی بشر شناخته شده است و از دیرباز مورد استفاده بوده است. استفاده از این روش درمانی در تمامی تمدن‌ها سابقه دارد و یک جزء مهم در پیشرفت علم پزشکی رایج به شمار می‌رود.

در کشورهای غربی، فیتوتراپی از اوایل قرون وسطی شروع به پیشرفت نمود و اگر چه این پیشرفت در آغاز چندان محسوس نبود ولی بعداً اهمیت پیدا کرد. بطوری که با پیدایش مکتب سالران (salerne)، که از مدارس طب مشهور آن زمان بود، نه تنها مصرف عده‌ای از گیاهان بومی بلکه بعضی از گیاهان مورد استفاده‌ی طبای شهر ایران و عرب و نحوه‌ی استفاده از آن‌ها نیز توسط عده‌ای از محققین در طبابت به کشورهای غربی وارد شد (۷-۹).

امروزه به رغم فراوانی داروهای شیمیایی، استفاده از گیاهان دارویی در حال افزایش است و تولید و تجارت این گیاهان رقم قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص داده است. در حالی که مصرف طولانی مدت و در بعضی موارد مصرف مقطعی داروهای شیمیایی می‌تواند عوارض جانبی برجا گذارد که بعضاً از خود بیدماری نیز خطرناکتر هستند.

از مهم‌ترین عوامل رویکرد مجدد به گیاهان دارویی، بروز عوارض جانبی از مصرف داروهای صنعتی است. حادثه "تالیدومید" در اروپا نمونه‌ای تکان‌دهنده از بروز این اثرات سوء است (۳).

مردم آمریکا در سال حدود ۳

میلیارد دلار جهت دریافت آن دسته از داروهای می‌پردازند که مواد مؤثره‌ی آن‌ها منشأ طبیعی و گیاهی دارد. همچنین از ۱/۵۳۲ میلیارد نسخه‌ای که توسط پزشکان آمریکایی نوشته شده است بیش از ۲/۲۵ درصد مواد مؤثره‌ی داروهای تجویز شده منشأ گیاهی، ۳/۱۳ درصد منشأ بیولوژیک و ۷/۲ درصد آن منشأ حیوانی داشته است (۹).

یکی از میراث‌های کهن و پرارج سرزمین ما، تجربه‌های ارزشمند مردمی است که در طول هزاران سال برای دور داشتن بیماری‌ها و نگهداری تندرستی خود کسب کرده‌اند و هر نسل چیزی به فرآورده‌های نسل پیش افزوده است. بدین ترتیب در هر شهر و دیاری گنجینه‌های بزرگ از تجربه‌های پزشکی در دل ساخوردگان سرزمین ما نهفته است. گردآوری این دانستنی‌ها که حاصل تجربه‌ی میلیون‌ها مردمی است که سینه به سینه حفظ شده از ضروریات است (۷).

در ایران با توجه به شرایط اقلیمی و تنوع آب و هوایی زمین‌های رشد بسیاری از گونه‌های گیاهی در نقاط مختلف زیستی میسر گشته است. این تنوع در کمتر کشوری در دنیا دیده می‌شود. با توجه به حجم زیاد گیاهان از نظر کمی و کیفی و گسترش جغرافیایی، هیچ شخص یا گروهی به تنهایی نمی‌تواند همه‌ی گیاهان کشور را شناسایی، جمع‌آوری و مورد مطالعه قرار دهد. اما کار مداوم گیاه شناسان و داروسازان در مناطق جغرافیایی کوچکتر، می‌تواند شناخت شایسته‌ای از این گنجینه‌ی بزرگ را برای ما و آیندگان فراهم نماید (۱۰).

مناطق کویری بدلیل وجود خاک شور دارای پوشش گیاهی منحصر به فردی می‌باشند. گیاهانی که در این مناطق رشد می‌کنند، گیاهانی شور پسند هستند که علاوه بر جلوگیری از فرسایش خاک، نمادی از استقامت در گرمای کویر هستند. با توجه به استقبال روز افزون دنیای امروز از داروهای گیاهی و

برخی از مصارف محلی و عامیانه گیاهان دارویی شهر جندق مورد بررسی قرار گیرد. ابتدا گیاهان برخی از این مناطق جمع‌آوری و شناسایی گردید و سپس مصارف محلی برخی از آنها مورد بررسی قرار گرفت.

روش‌ها:

روش جمع‌آوری گیاهان

جمع‌آوری گیاهان شهر جندق در طی سال‌های ۸۸ و ۸۹ از مناطق کویری و کوه‌های اطراف جندق انجام گرفت و در این راستا سعی بر این بود تا با در نظر داشتن اصول جمع‌آوری گیاهان، این کار به نحو صحیح و استاندارد انجام پذیرد. به طور مثال حتی الامکان سعی بر جمع‌آوری گیاهانی بود که از نظر درمانی و طب سنتی مورد توجه بودند، معیار این اهمیت مشورت افراد محلی و خبره بود (۱۱-۱۲).

گیاهان جمع‌آوری شده توسط آقای مهندس مصطفی نوروزی، بر مبنای کلیدهای رایج شده در کتب مختلف سیستماتیک گیاهی مورد شناسایی قرار گرفت و نمونه‌های هرباریومی در دانشکده‌ی داروسازی اصفهان نگهداری گردید.

اطلاعات و کاربردهای محلی و بومی و سنتی گیاهان مذکور در زمان جمع‌آوری و نیز پس از آن، توسط مصاحبه با افراد بومی به دست آمد و ثبت گردید.

یافته‌ها:

در کل تعداد ۶۷ گونه‌ی گیاهی متعلق به ۲۶ خانواده جمع‌آوری گردید که در این بین خانواده‌های Asteraceae با ۱۱ و خانواده Lamiaceae با ۹ گونه‌ی گیاهی بیشترین سهم را داشتند. از میان گیاهان جمع‌آوری شده ۴۵ گونه دارای کاربرد محلی و سنتی بودند. از بین مصارف سنتی و محلی ذکر شده، ناراحتی‌های گوارشی و ملین بیشترین مورد ذکر شده توسط افراد محلی بود.

پزشکی سنتی و زمین‌ه‌ی بسیار مساعد جهت رشد و رویش انواع گیاهان دارویی در ایران، ضروری است در جهت شناسایی منابع و ذخایر خدادی گیاهان دارویی این منطقه گام کوچکی برداشته شود.

معرفی شهر جندق:

جندق شهری کوچک در حاشیه‌ی جنوبی کویر مرکزی ایران و در شمال شرقی شهر اصفهان می‌باشد که از نظر تقسیمات کشوری، بخشی از خور و بیابانک از شهرستان نائین می‌باشد. شهر جندق از مرکز بخش ۱۰۵ کیلومتر و از مرکز شهرستان ۲۳۰ کیلومتر و تا مرکز استان ۳۷۰ کیلومتر فاصله دارد. جندق از شمال به کویر بزرگ، از غرب به کویر ریگ جن و سلسله کوه‌های جندق، از جنوب به بیابان‌های اطراف خور و از شرق به حاشیه جنوبی دشت کویر محدود می‌شود و این امر سبب شده است تا گونه‌های مختلف دارویی در محدوده‌ی این منطقه به وفور یافت گردد (۱۱).

طبق آخرین سرشماری این شهر دارای نزدیک به پنج هزار نفر جمعیت و حدود ۱۳۰۰ خانوار و دارای مردمی خونگرم، مهمان‌نواز و زحمتکش می‌باشد. قدمت شهر جندق بر اساس آثار باقیمانده از ادوار گذشته نزدیک به ۲۰۰۰ سال می‌باشد. این شهر در حاشیه‌ی مسیر جاده‌ی معروف و تاریخی ابریشم قرار دارد و همانطور که از نامش بر می‌آید (جندق ادغام شده‌ی جنب دق یعنی حاشیه‌ی کویر و زمین صاف) به عنوان بندرگاه کویر و محل استراحت کاروان‌های عبوری بوده است.

محصولات کشاورزی جندق به لحاظ وجود خاک خوب از مرغوبیت خاصی برخوردار است ولی متأسفانه به علت آب کم مقدار آن زیاد نیست که از معروف‌ترین آن‌ها می‌توان از سیر، زعفران، نعنا خشک، انار و ... نام برد. در این تحقیق سعی شده است که

مورد استفاده و مصارف سنتی آورده شده است.

نتایج در جدول شماره ۱ ذکر شده است. همانگونه که مشخص است در مورد هر گیاه، نام علمی، خانواده، نام فارسی (۱۷)، اندام

ادامه‌ی جدول ۱.

گونه	خانواده	نام محلی	نام فارسی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
<i>Atriplex dimorphostegia</i> (kar.& kir.) Aellen	Chenopodiaceae	-	سلمک سا	-	-
<i>Atriplex</i> spp.	Chenopodiaceae	سجدو	سلمکی	-	رفع ناراحتی های معده، نیرو دهنده، مقوی معده
<i>Atheria carduiiformis</i>	Asteraceae	-	-	-	-
<i>Cardia draba</i> (L.) Desv.	Brassicaceae	-	ازمک	برگ، دانه	چاشنی، مدر
<i>Carex arenarius</i>	Cyperaceae	نیم‌روزک	جگن	-	ترژیینی
<i>Chenopodium album</i> L.	Chenopodiaceae	سلم	سلمک	-	چاشنی
<i>Chesneya astragalina</i> Jaub. & spach	Papilionaceae	کومالور	گوتی	-	ناراحتی های گوارشی، ملین، مقوی معده
<i>Cistanche tubulosa</i> (schrenk) R.Wight	Orobanchaceae	-	گل جالیزی	-	-
<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	-	گشنیز	میوه	باد شکن، مقوی معده، چاشنی
<i>Cressa Cretica</i> L.	Convolvulaceae	شوره پنو	علف مورچه	-	اشتها آور، درمان عفونت

جدول ۱. نام علمی، نام خانواده، نام فارسی، اندام مورد استفاده و مصرف سنتی گیاهان جمع آوری شده به ترتیب حروف الفبایی

گونه	خانواده	نام محلی	نام فارسی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
<i>Cuscuta</i> spp.	Cuscutaceae	-	-	-	-
<i>Cuscuta</i> spp.	Cuscutaceae	-	-	-	-
<i>Dendrostemma tessertu</i> (wikstr.) van Tighem	Thymelaeaceae	-	آویشنک سیاه گینه	-	ضد تومور
<i>Descurainia acroptilon repens</i> (L.) DC.	Asteraceae	تلخون وحشی	تلخه گیجه	-	سمی و کشنده حیوانات
<i>Ducrosia anethifolia</i> (DC.) P.	Apiaceae	-	نوعی ختمی مشگک	-	رفع گلودرد، سرفه های خشک، محرک رشد مو
<i>Alyssum</i> spp.	Brassicaceae	-	قدومه	میوه	نرم کننده سینه، رفع گلودرد
<i>Epilasia hemuaxa</i> (Dunge) C.B. Clarke	Asteraceae	-	شنگ اسبی گون	-	ملین و مدر، ضد نفخ و دل‌پیچه
<i>Amygdalus scoparia</i> Spach	Rosaceae	-	بادام کوهی	دانه و میوه	ملین و مدر
<i>Euphorbia anchusa italica</i> Retz	Boraginaceae	-	برگ گاو زبان	برگ	ملین و مدر
<i>Artemisia Sieberi</i> Besser	Asteraceae	-	شیرابه بری درمنه	میوه	ضد کرم
<i>Euphorbia</i> spp.	Euphorbiaceae	-	فرفیون	-	ملین، ته‌آه
<i>Astragalus anserinifolius</i>	Papilionaceae	-	-	-	-
<i>Euphorbia</i> spp.	Euphorbiaceae	-	سیرابه بری	-	-
<i>Astragalus vanillae</i>	Papilionaceae	سلمه	سیرابه بری و ساقه گون	رفع زگیل شاخه های مسهل، ضد سرفه	قوت بخش، مدر، ضد سرفه
<i>Fagonia bruguieri</i> DC.	Zygophyllaceae	طارونک	اسفند رومی بنفش	-	-
<i>Ferula hirtella</i> Boiss.	Apiaceae	هندلتر	انگیون	-	-
<i>Filago hurdwarica</i> L.	Asteraceae	-	-	-	ملین، مسهل، مقوی معده
<i>Fortuynia bungei</i> Boiss.	Brassicaceae	قلم	شب بوی بیابانی	-	بر طرف کننده ناراحتی های معده، ملین

ادامه‌ی جدول ۱.

گونه	خانواده	نام محلی	نام فارسی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	Fumariaceae	-	شاه تره	-	ضد اسپاسم، التیام دهنده زخم، اشتهاآور
<i>Gastrocotyle hispida</i> (forssk.) C.B.clarke	Boraginaceae	-	گاو زبانک	-	-
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. Var. <i>glabra</i>	Leguminosae	-	شیرین بیان	ریشه	ناراحتی معده، زخم معده
<i>Gymnocarpus decander</i> Forssk.	Caryophyllaceae	-	کروج	-	-
<i>Halothamnus auriculatus</i> (Moq.) Botsch	Chenopodiaceae	مارچوبه	عجوه گوشک دار	برگ	ضد انگل، مبارزه با کرم‌های گیاهی
<i>Heliotropium ramosissimum</i> (Lehm.) DC.	Boraginaceae	حلمه	آفتاب پرست پرشاخه	برگ	درمان سوختگی، زخم، گزش مار و سگ‌های هار
<i>Hymenocrater bituminosus</i> Fisch. & C.A.Mey	Lamiaceae	-	گل اروانه	-	مدر، ضد التهاب، مسکن
<i>Hypocoum pendulum</i> L.	Papaveraceae	شاهتره	شاه تره ائی	سرشاخه‌های گلدان و برگ	ادرار آور، مسهل
<i>Koelipinia linearis</i> Pall.	Asteraceae	ناخنک	هزارپائی	-	-
<i>Lactuca serriola</i> L.	Asteraceae	مندآبک نر	کاهوی خاردار	-	-
<i>Lallemantia royleana</i> Fisch.et Mey	Lamiaceae	-	بالنگو	بذر	ضد سرفه، خلط آور، نرم کننده سینه
<i>Fagonia bruguieri</i> DC.	Zygophyllaceae	طارونک	اسفند رومی بنفش	-	-
<i>Ferula hirtella</i> .Boiss.	Apiaceae	هندلنر	انگیون	-	-
<i>Filago hurdwarica</i> L.	Asteraceae	-	-	-	ملین، مسهل، مقوی معده
<i>Fortuynia bungei</i> Boiss.	Brassicaceae	قلم	شب بوی بیابانی	-	بر طرف کننده ناراحتی‌های معده، ملین
<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	Fumariaceae	-	شاه تره	-	ضد اسپاسم، التیام دهنده زخم، اشتهاآور
<i>Gastrocotyle hispida</i> (forssk.) C.B.clarke	Boraginaceae	-	گاو زبانک	-	-
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. var. <i>glabra</i>	Leguminosae	-	شیرین بیان	ریشه	ناراحتی معده، زخم معده
<i>Gymnocarpus decander</i> Forssk.	Caryophyllaceae	-	کروج	-	-
<i>Halothamnus auriculatus</i> (Moq.) Botsch	Chenopodiaceae	مارچوبه	عجوه گوشک دار	برگ	ضد انگل، مبارزه با کرم‌های گیاهی
<i>Heliotropium ramosissimum</i> (Lehm.) DC.	Boraginaceae	حلمه	آفتاب پرست پرشاخه	برگ	درمان سوختگی، زخم، گزش مار و سگ‌های هار

بحث و نتیجه گیری:

گیاهان با تنوع ژنتیکی خود نه تنها ادامه‌ی حیات را ممکن ساخته‌اند، بلکه درجات بالایی از آسایش و رفاهی از بیداری‌ها را برای بشر به ارمغان آورده‌اند. در حال حاضر هنوز از ۲۵۰ تا ۳۰۰ هزار گونه‌ی گیاهی فقط ۵ هزار گونه مورد مطالعه جهت استفاده‌های درمانی قرار گرفته‌اند. متأسفانه بسیاری از گونه‌های گیاهی حتی قبل از شناسائی آنها منقرض شده‌اند. حتی در ایالت متحده، سه هزار گونه‌ی گیاهی به عنوان گونه‌های در معرض انقراض لیست شده‌اند و ۲۵۰ گونه‌ی گیاهی نیز مشخص شده است که تا سال ۱۹۹۵ منقرض گردیده‌اند. میراث گران‌بهای ژنتیک طبیعی در حال از دست رفتن است (۴، ۵). گیاهان دارویی از نقطه نظر مورد استفاده در ایران شامل دو گروه می‌باشند:

الف) گیاهانی که از نظر علم گیاه‌شناسی شناخته شده و تحت نام مشخصی در بیشتر نقاط مورد استفاده هستند.

ب) گیاهانی که هنوز نامگذاری نشده‌اند ولی به صورت تجربی در بیشتر نقاط مخصوصاً در روستاها برای درمان بعضی از بیداری‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. لذا در کشور ما بازمینه‌ی تاریخی این موضوع، می‌بایست پروژه‌ی بررسی، تحقیق و پژوهش در مورد گیاهان دارویی باید به نحو جدی‌تری دنبال شود (۱۴).

اتنوبوتانی نیز که سابقه‌ی آن به سال‌های بسیار دور برمی‌گردد در بسیاری از موارد پا به پای مباحث طب سنتی مطرح بوده و هست. برای مطالعات اتنوبوتانی بایستی با جمعیت مورد مطالعه زندگی کرد

با آن‌ها در کارهای روزمره شرکت داشتند. اتنوبوتانیست‌ها مسئولیت‌هایی در قبال جامعه‌ی علمی و فرهنگ بومی مردم دارند. بنابراین تعریف‌ارایه شده، اتنوبوتانی نه تنها روی گیاهان دارویی، بلکه روی دیگر فرآورده‌های طبیعی که در ذیل اشاره شده است تأکید دارد: غذا، گیاهان مورد استفاده، مواد رنگ‌کننده، سموم، مواد زینتی و گیاهان روغنی. از این تعریف وسیع امروزه نیز استفاده می‌شود، گیاهان دارویی یکی از زمینه‌های اصلی و جالب اتنوبوتانی می‌باشند و بسیاری از تحقیقات انسان‌شناسی در این زمینه جهت‌گیری داشته‌اند. از طرفی با روی آوردن دنیا، به خصوص کشورهای پیشرفته به استفاده از فرآورده‌های گیاهی و مصرف روز افزون آن در جهان و از طرف دیگر تنوع آب و هوایی کشور و امکان رویش اکثر گیاهان در آن، فرصتی طلایی نصیب ایران اسلامی گشته است تا حضور خود را در بازارهای جهانی بیش از پیش افزایش دهد (۱۵، ۱۶).

نتایج بدست آمده در این تحقیق نشان داد که افراد بومی و محلی شهر جندق، در بین گیاهان جمع‌آوری شده بیش از ۸۰٪ آن‌ها را مورد استفاده‌ی دارویی و غیر دارویی قرار می‌دهند. بیشتر مصرف این گیاهان در درمان بیماری‌های مربوط به سیستم گوارش می‌باشد. نکته‌ی قابل توجه دیگر اینکه برخی از کاربردهای سنتی ذکر شده، از لحاظ علمی تأیید و به اثبات رسیده‌اند و تعدادی نیز بدون هیچ‌گونه سند علمی امروزی هستند.

با توجه به غنی بودن پوشش گیاهی شهر جندق و وجود گیاهان دارویی در این منطقه و اهمیت گیاهان دارویی در پیشبرد صنعت

جهت حفظ و حراست از این ذخایر ارزشمند و در مرحله‌ی بعد بهره‌برداری صحیح از گیاهان دارویی موجود به انجام رسانیم.

داروسازی کشور بهتر است به شنا سایی و نمونه برداری مناطق مختلف به خصوص مناطق مستعد توجه خاص نموده و لازم است کوشش خود را

منابع

۱. مصطفوی، جلال؛ پاکدامن، ابوالقاسم: مقایسه‌ی طب قدیم ایران با پزشکی نوین. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص: ۲۱، ۲۵، ۱۳۵۸.
۲. شمس اردکانی، محمدرضا؛ ذوالفقاری، بهزاد؛ روزبھانی، مهدی؛ ترکی، مهدی؛ روزبھانی، اکبر: مروری بر تاریخ و مبنای طب سنتی اسلام و ایران. انتشارات راه کمال، تهران، ص: ۷۵، ۱۳۸۵.
۳. دریایی، محمد؛ معجزات درمانی گیاهان دارویی در طب ایرانی. انتشارات تجسم خلاق، تهران، صص: ۳۱-۱۸۶، ۱۳۸۵.
4. Fransworth N, Morris R. Higher Plants- the sleeping gaint of drug development. *Amer J Pharm.* 1976; 148:46-52.
5. Farnsworth NR, Akerele O, Bingel AS, Soejarto DD, Guo Z. Medicinal plants in therapy. *Bull World Health Organ.* 1985;63(6):965-81.
۶. امین، غلامرضا: گیاهان دارویی سنتی ایران. ج. ۱۰، معاونت پژوهشی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، تهران، ۱۳۸۵.
۷. صفی زاده، صدیق: طب سنتی در میان کردان. انتشارات عطائی، تهران، چاپ اول، ص: ۶، ۱۳۶۱.
۸. محمدبن زکریای رازی، ابوبکر: الحاوی. ترجمه: طباطبائی، سید محمود. ج. ۱۰، مؤسسه داروسازی الحاوی، ص: ۱۵، ۱۳۶۹.
۹. امید بیگی، رضا: رهیافت‌های تولید و فرآوری گیاهان دارویی. طراحان نشر، تهران، ۱۳۷۹.
۱۰. خدیبی بروجنی، نسیم: گردآوری و شناسایی فلور گیاهی مناطقی از بروجن و بررسی گیاه‌شناسی و فیتوشیمیایی منتخبی از آن‌ها. پایان‌نامه‌ی دکتری عمومی داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ص: ۴، ۱۳۸۶.
۱۱. وب سایت کویرهای ایران. www.irandesert.com
۱۲. جونز، سامیوئل؛ سینگر، آرلین لوچ: سیدستما تیک گیاهی، اصول و روش‌های رده‌بندی. ترجمه: رحیمی‌نژاد، محمدرضا. مرکز نشر دانشگاهی، تهران، صص: ۱۰-۳، ۱۳۸۹.
۱۳. مظفریان، ولی‌الله: فرهنگ نام‌های گیاهان ایران. انتشارات فرهنگ معاصر، تهران، ۱۳۷۵.
۱۴. پویان، محسن: گیاهان داروئی جنوبی خراسان. نشر دانش، مشهد، ص: ۷، ۱۳۶۸.
۱۵. عماد، مهدی: شناسایی گیاهان دارویی، صنعتی، جنگلی و مرتعی و موارد مصرف آنها. ج. ۲، انتشارات توسعه روستایی، تهران ص: ۹، ۱۳۷۸.
۱۶. بارنز، ج؛ گیبسونز، س؛ هانریش، م؛ ویلیامسون، ا. اصول فارماکونوزی و گیاه درمانی. ترجمه: شریفی فر، فریبا. ج. ۱۰، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، صص: ۹۹، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۳۸۹.